

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.4.03
УДК 346.5

*Усатий В. О.,
кандидат юридичних наук,
Голова Господарського суду
Харківської області
ORCID: 0009-0004-3325-4530*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджується сучасний стан правового регулювання економічної політики держави, та можливі перспективи розв'язання основних проблемних питань у цій царині. Автором наголошено на важливості переформування сучасної економічної політики держави з урахуванням реалій сьогодення.

Проаналізовано позиції вчених щодо визначення поняття економічної політики держави, її зв'язок із господарсько-правовою політикою та виокремлюються основні проблеми, пов'язані із регламентацією господарських відносин в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема із відсутністю адекватного правового забезпечення здійснення суб'єктами господарювання своїх функцій, а також відсутністю прогнозного аналізу та моделей економічного розвитку держави.

Автором виокремлено основні нормативно-правові акти, які регулюють питання визначення основних напрямків та реалізації економічної політики держави. Наголошено на необхідності внесення змін у низку законодавчих актів у зв'язку з скасуванням Господарського кодексу України. Також автором наведено бачення основних викликів та перепон для розвитку національної економічної системи України.

Підкреслюється, що державні заходи, спрямовані на вплив та коригування змісту, спрямованості та динаміки еволюції суспільних відносин, мають включати обов'язковий підготовчий етап у межах функціонування державного механізму. У цілому стверджується, що такий підготовчий етап повинен включати аналіз поточного стану та тенденцій розвитку суспільних відносин політико-правову оцінку суспільних відносин, прогнозування наслідків розвитку суспільних відносин, формування оптимальної моделі розвитку аналіз ресурсних та інструментальних можливостей держави, формалізацію політичних доктрин у нормативно-правових актах, а також моніторинг та коригування державної політики. Наголошується на необхідності створення концепції та стратегії, певної візії процесу відновлення економіки

держави у післявоєнний період для того, щоб на законодавчому рівні розробити заходи правового впливу на ці відносини.

Ключові слова: політика держави, економічна політика, господарсько-правова політика, відновлення економіки, воєнний стан, напрями економічної політики.

Постановка проблеми. Економіка є базисом суспільних відносин, що особливо стало відчутно під час війни. Саме тому актуальним завданням господарсько-правової науки є розробка та вдосконалення правових механізмів регулювання економічних процесів, визначення їхніх базових принципів. Економічне регулювання повинно бути соціально орієнтованим та відповідати суспільно значущим аксіологічним критеріям. Недостатня розробленість концепцій господарсько-правового регулювання економічних відносин в умовах сьогодення, а також відсутність візії післявоєнного відновлення економічної системи України призводять до невизначеності та хаосу у здійсненні господарської діяльності як зараз, так і у майбутньому. До скасування Господарського кодексу України на мікрорівні господарські відносини були відносно систематизованими з точки зору балансу між правовими засобами та співвідношенням приватних і публічних інтересів. Але навіть і тоді спроби створення цілісної, науково обґрунтованої та життєздатної економічної моделі розвитку суспільства на макrorівні були відсутні.

Водночас ключовим питанням державної економічної політики залишається проблема економічної влади, її концентрації, оптимального розподілу та балансування між суб'єктами господарської діяльності. Також важливим є визначення основних моделей побудови економіки

як у цілому, так і окремих її галузей у післявоєнний період. Саме ці аспекти повинні перебувати в центрі уваги державної економічної політики, її правового забезпечення та подальшого розвитку господарсько-правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти формування та реалізації окремих напрямів економічної політики держави, зокрема інноваційної, енергетичної, інвестиційної, фармацевтичної, промислової та зовнішньоекономічної, транспортної визначались у дослідженнях таких вчених, як: Ю. Є. Атаманова, Р. О. Ворона, І. М. Дудка, Д. В. Задихайло, О. М. Давидюк, В. В. Кудрявцева, В. І. Кухар, А. В. Матвєєва, К. М. Врублевська-Місюна, В. А. Юсупов та інші.

Проблемам визначення вектора розвитку економічної системи держави та винайдення ефективних економіко-правових методів забезпечення її сталого розвитку у конституційно-правовій площині присвячені праці В. А. Устименка, Р. А. Джабраїлова, В. М. Кампо, Р. О. Коваленка, М. В. Савчина та деяких інших.

Основні аспекти здійснення економічної політики держави в умовах глобалізації аналізували такі фахівці – представники економічної науки, як-то: І. Гужва, В. Галасюк, А. Гриценко, Ю. Жукова, О. Іляш, Ю. Кіндзерський, М. Коваленко, Р. Коліщенко, В. Панченко, Н. Резнікова, О. Соболева-Терещенко,

Р. Стрендж, Ю. Уманців та ін. Проте зміна вектора розвитку держави, умов економічного розвитку держави очевидно потребує більш детального вивчення саме підвалин запровадження механізму правового забезпечення у швидкозмінних умовах, під час війни та інших викликів та загроз.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення основних напрямків модернізації економічної політики держави в умовах сьогодення та надання пропозицій щодо удосконалення законодавства у сфері господарювання.

Виклад основного матеріалу. Державна економічна політика виступає ключовим механізмом регулювання економічного розвитку та соціального добробуту держави, визначаючи вектор стійкого економічного зростання, сприяючи забезпеченню соціальної справедливості та зміцненню конкурентних позицій країни у глобальному економічному просторі. Аналіз ефективності економічної політики держави є необхідним інструментом для ухвалення обґрунтованих політичних рішень, оскільки вона справляє безпосередній вплив на економічні процеси, суспільні відносини та добробут громадян. Вивчення та розвиток наукових підходів до формування економічної політики сприяє підвищенню її ефективності, забезпеченню прозорості державного управління та створенню сприятливих умов для підвищення якості життя населення.

Будь-які заходи держави, спрямовані на здійснення регулюючого впливу на зміст, характер та інтенсивність розвитку суспільних відносин, повинні передбачати по-

передню підготовчу фазу в межах діяльності державного апарату. Ця підготовка включає кілька ключових етапів. По-перше, це – аналіз поточного стану та тенденцій розвитку суспільних відносин (дослідження їхньої динаміки з метою виявлення ключових закономірностей та факторів впливу). По-друге, політико-правова оцінка суспільних відносин – визначення їх відповідності чинному законодавству, державній політиці та стратегічним пріоритетам розвитку. По-третє, прогнозування наслідків розвитку суспільних відносин – моделювання можливих варіантів змін та оцінка їхніх потенційних економічних, соціальних і правових наслідків. По-четверте, важливим етапом є формування оптимальної моделі розвитку – створення концептуальної моделі, яка є не лише науково обґрунтованою, а й політично прийнятною для реалізації в конкретних умовах. Фактично мова йде про розробку концепції, стратегії розвитку тієї чи іншої сфери суспільного буття. По-п'яте, досить актуальним (особливо на сучасному етапі розбудови української державності) є аналіз ресурсних та інструментальних можливостей держави: детальне вивчення та оцінка наявних механізмів та інструментів державного управління, необхідних для ефективного впливу на об'єкт регулювання. По-шосте, завжди потрібна формалізація політичних доктрин у нормативно-правових актах (розробка правових документів, що закріплюють основні положення державної політики та створюють алгоритм дій для органів державної влади й посадових осіб). Насамкінець,

серйозним етапом є моніторинг та коригування державної політики, оскільки саме контроль за реалізацією прийнятих рішень, оцінка ефективності механізмів державного управління, а також оперативне коригування окремих положень політики з урахуванням змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі дозволяють вчасно виявити найбільш «слабкі» місця у системі правового регулювання тих чи інших відносин, а також оперативно переформатувати, змінити ті чи інші нормативно-правові акти відповідно до реалій суспільних відносин та перспектив їх розвитку. Таким чином, реалізація державної політики передбачає не лише її розробку, а й системне оцінювання ефективності застосованих підходів із можливістю їхньої подальшої адаптації відповідно до актуальних викликів і потреб суспільства.

Водночас, як вірно підмічає Д. В. Задихайло, чинне законодавство щодо діяльності держави, як уявляється, охоплює не весь цикл «технології» державної управлінської діяльності, а фактично акцентоване саме на реалізаційному аспекті політики держави, що виявляє себе в процесі владної функціональної діяльності державного апарату, практичного використання його повноважень та засобів впливу на суспільні відносини, практичної реалізації організаційно-господарських повноважень відповідними владними суб'єктами щодо господарської діяльності [1, с. 3]. Також у своїх працях Д. В. Задихайло визначив господарсько-правову політику держави як функцію та інструмент діяльності держави, що полягає у визначенні змісту, методів та алгоритму її пра-

вового впливу на сферу відносин господарювання і яка реалізується шляхом встановлення такої конфігурації правового господарського порядку, що є суспільно необхідною на конкретному етапі розвитку національної економіки [2, с. 61]. Ці висновки, безумовно, є теоретичним підґрунтям для опрацювання пропозицій щодо розробки та удосконалення сучасної політики держави у сфері господарської діяльності.

Особливого значення набуває розробка доктринальних концепцій, спрямованих на правове забезпечення процесів формування та реалізації економічної політики держави. Зокрема, розв'язання цих питань присвячене комплексне дослідження Д. В. Задихайла «Правові засади формування та реалізації економічної політики держави». На думку професора, економічна політика «являє собою форму реалізації державою власної суверенної економічної влади та відповідних функцій, що організаційно інституціоналізована як особливий тип та процес діяльності, який за своїм механізмом складається з формування та здійснення офіційно затвердженого алгоритму застосування правових засобів державного впливу на зміст, структуру та динаміку внутрішньо- та зовнішньоекономічних відносин, на макроекономічні властивості ринкової рівноваги, шляхом відповідної корекції змісту правового господарського порядку, з метою досягнення програмно визначених кількісних та якісних властивостей функціонування національної економічної системи, забезпечення економічного народовладдя та суверенітету України» [3]. Як справедливо підкреслює науковець, саме еко-

номічне народовладдя є необхідною складовою суверенітету, що виявляє себе через постійну участь українського народу, його територіальних громад та громадян особисто в національній економічній системі.

Невід'ємним етапом повоєнного періоду очевидно має стати відновлення та розвиток промисловості, оскільки саме промисловість є однією з найважливіших галузей економічної системи, де власне і запроваджуються інновації. І саме в промисловість можливо залучити інвестиції, у тому числі й іноземні. При цьому нами вже була запропонована система господарсько-правових засобів, що сприяють реалізації промислової політики держави. До них можна віднести: 1) універсальні, до яких віднесено сертифікацію та стандартизацію, надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій і субсидій (державна допомога), та 2) спеціальні – а саме: ліцензування, квотування, обмеження щодо здійснення окремих видів господарської діяльності тощо [4, с. 115]. Звісно, що сьогодні ця система засобів має бути доопрацьована з урахуванням поточної ситуації.

Варто наголосити, що будь-який іноземний інвестор (як власне й інноватори) для входження на ринок тієї чи іншої держави потребує гарантій своїх інвестицій. Для цього необхідно створення ефективної законодавчої бази, а найперше – концепція та стратегія розвитку економіки в цілому, а також окремих галузей національної економічної системи. Враховуючи прогноз на післявоєнний період (можна також звернутись і до статистичних даних

сучасних, у воєнний ще період), то ці перспективи є невтішними. Залучити інвесторів очевидно буде непросто. А без інвесторів (як внутрішніх, так і зовнішніх) відновити повоєнну економічну систему ще жодній державі світу не вдавалось.

В умовах постійних змін та трансформації правовідносин у сфері господарювання, а також появи нових форм економічної діяльності, спеціальний правовий режим господарювання слід розглядати як один із ключових напрямів національної економічної політики. Це є необхідним з огляду на потребу вдосконалення механізмів провадження господарської діяльності в Україні, спрощення процедур ведення бізнесу, зокрема його започаткування. При цьому спеціальний режим господарювання може стати потужним інструментом у тому числі й підвищення інвестиційної привабливості Української держави.

При цьому досить цікавою видається теза А. В. Матвєєвої, що з метою забезпечення ефективного правового регулювання на законодавчому рівні має бути закріплена можливість моделювання різних видів спеціальних правових режимів господарювання через комплекс інструментів державного регулювання економічної діяльності. Також доцільним є встановлення чітких критеріїв диференціації правових режимів здійснення господарської діяльності на території України [5, с. 42].

Оригінальним є підхід О. Курепіної, яка доводить доцільність застосування терміну «стимулюючий» правовий режим для позначення комплексу правових норм, які встановлюють певні переваги, у

межах спеціального режиму господарювання також підтверджується результатами досліджень у галузі теорії права щодо ролі та значущості правових стимулів. На думку вченої, стимулюючий правовий режим господарювання – це система правових норм, спрямованих на регулювання господарських відносин із використанням комплексу правових засобів стимулюючого характеру, які переслідують мету створення передумов для реалізації державної економічної політики за її пріоритетними напрямками у спосіб, який забезпечить сталий розвиток держави та суспільства [6, с. 168-169].

Варто акцентувати увагу, що різні види державної політики потребують свого власного нормативно-правового забезпечення. Щодо економічної політики держави, яка опосередковує питання регулювання господарських відносин, то це такі джерела, як-то: Конституція України (закріплює основи економічної системи держави та принципи господарювання), Господарський кодекс України (визначає правові засади господарської діяльності та основні напрями економічної політики держави), Податковий кодекс України (регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, та визначає податкову політику держави), Бюджетний кодекс України, який встановлює правові засади бюджетної системи України, регулює процеси складання, розгляду, затвердження та виконання державного та місцевих бюджетів тощо.

Також державна економічна політика України ґрунтується на системі законодавчих актів, що охоплюють різні аспекти економічної

діяльності та встановлюють правові засади для її реалізації, основними з яких є: 1. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». У ньому визначені правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики, спрямованої на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, усунення перешкод для розвитку підприємництва та забезпечення збалансованості інтересів суб'єктів господарювання і держави [7]; 2. Закон України «Про інвестиційну діяльність»: встановлює загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, спрямовані на забезпечення рівного захисту прав та інтересів суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також на ефективне інвестування в економіку України та розвиток міжнародного економічного співробітництва [8]; 3. Закон України «Про захист економічної конкуренції»: регулює відносини, що впливають на економічну конкуренцію в державі, встановлює правові засади для запобігання монополізму та недобросовісної конкуренції, сприяє розвитку ефективної конкуренції та захисту інтересів споживачів [9]; 4. Закон України «Про Антимонопольний комітет України»: визначає статус, завдання, функції та повноваження Антимонопольного комітету України, який здійснює державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції [10]; 5. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»: встановлює правові засади надання та контролю державної допомоги суб'єктам гос-

подарювання з метою запобігання негативному впливу такої допомоги на конкуренцію та міжнародну торгівлю [11]; 6. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: визначає правові засади здійснення зовнішньоекономічної діяльності, спрямованої на інтеграцію України у світову економіку та розвиток міжнародного економічного співробітництва [12]; 7. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»: регулює відносини, пов'язані з випуском та обігом цінних паперів, діяльністю професійних учасників ринку та встановлює правові засади державного регулювання цього сегмента економіки [13]; 8. Закон України «Про Національний банк України»: визначає правовий статус, функції, повноваження та організацію діяльності Національного банку України як центрального банку держави, що відповідає за формування та реалізацію грошово-кредитної політики [14]; 9. Закон України «Про банки і банківську діяльність»: регулює діяльність банківської системи України, встановлює правові засади функціонування банків, їх взаємодії з клієнтами та державою, а також механізми банківського нагляду та регулювання [15]. Ці та інші законодавчі акти формують правову основу для реалізації державної економічної політики, спрямованої на забезпечення сталого економічного розвитку, інтеграцію у світову економіку та підвищення добробуту громадян України.

Основні напрями державної економічної політики знайшли своє відбиття у статті 10 Господарського кодексу України: структурно-

галузева, інвестиційна, амортизаційна, цінова, антимонопольно-конкурентна, бюджетна, податкова, грошово-кредитна, валютна та зовнішньоекономічна політика [16]. Важливим є те, що ці основні напрями економічної політики держави спрямовані саме на «стимулювання» розвитку економіки, використання заходів «стимулюючого» впливу. Про це наголошено законодавцем при розкритті понять структурно-галузевої, податкової, грошово-кредитної та валютної політики.

Однак на сьогодні фактично унеможливлено визначення векторів розвитку економіки нашої держави на сучасному етапі – у період повномасштабної війни, а також у післявоєнний період через скасування Господарського кодексу України. Візії, концепції, перспектив розвитку національної економічної системи не знайшли своє відбиття у юридичних актах. Чи буде це зроблено після скасування ГК України – поки незрозуміло.

При цьому вважаємо вкрай необхідним виокремлення напрямів економічної політики в умовах дії правового режиму воєнного стану, як і у післявоєнний період. Актуальним також є вироблення концепцій відновлення економічної системи, засобів правового регулювання цього процесу, а також запровадження спеціальних режимів господарювання у повоєнний період з чіткими термінами дії такого режиму, за територіально-галузевим принципом тощо.

Висновки. Правове забезпечення економічної політики є ключовим фактором стабільного розвитку економіки держави. Відповідність правових механізмів

сучасним економічним викликам сприяє підвищенню ефективності державного регулювання, забезпеченню економічної безпеки та формуванню сприятливого бізнес-середовища. Подальше вдосконалення правових інструментів економічної політики має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду, інституційного розвитку та цифровізації правового регулювання.

Як під час війни, так і у повоєнний період головним завданням законодавця, на нашу думку, буде переформатування, зміна орієнтирів функціонування практично кожної галузі економіки держави. І саме правові засоби можуть стати тим

самим «ідеальним» засобом для відновлення економічної системи держави. Але для того, щоб ці правові засоби «запрацювали» необхідно створити єдину концепцію розвитку економіки.

Варто наголосити на тому, що сучасний стан правового забезпечення не витримує жодної критики: скасовано Господарський кодекс України, а натомість не запропоновано нічого. Також до важливих питань сьогодення українських суб'єктів господарювання слід віднести і відсутність законодавчого закріплення бачення механізму відновлення економічної системи держави у післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Задихайло Д. В. До концепції правового забезпечення механізму економічної політики держави. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_11
2. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків : Юрайт, 2012. 456 с.
3. Задихайло Д. Економічна та господарсько-правова політика держави: співвідношення та законодавче забезпечення. *Вісник академії правових наук України*. 2012 № 1. С. 127–137.
4. Усатий В. О. Господарсько-правове забезпечення державної промислової політики України: монографія. Харків : Юрайт, 2016. 175 с.
5. Матвеева А. В. Спеціальний правовий режим господарювання: поняття і види. *Право та інновації*. 2018. № 4. С. 39–44.
6. Курепіна Олена Деякі підходи до визначення поняття «стимулюючий правовий режим господарювання». *Четверті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.). Наук. ред. В.А. Устименко. Київ-Одеса-Чернігів : Десна Поліграф, 2023. 256 с.
7. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
8. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
9. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
10. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

11. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

12. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

13. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків : Закон України від від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

14. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

15. Про банки і банківську діяльність : Закон України від від 28 листопада 2002 року N 249-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

16. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

Usatyi Vitalii, PhD in Law, Chairman of the Economic Court of Kharkiv Region

ORCID: 0009-0004-3325-4530

Legal support of the state economic policy in modern conditions

The article analyzes the current state of legal regulation of the State's economic policy and possible prospects for solving the main problematic issues in this area. The author emphasizes the importance of reformatting the current economic policy of the State with due regard for the realities of today.

The article analyzes the positions of scholars on the definition of the concept of economic policy of the State, its relationship with economic and legal policy, and identifies the main problems associated with the regulation of economic relations under the martial law regime, in particular, the lack of adequate legal support for the exercise of functions by economic entities, as well as the lack of forecasting analysis and models of economic development of the State.

The author identifies the main legal acts regulating the issues of determining the main directions and implementation of the State's economic policy. The author emphasizes the need to amend a number of legislative acts in connection with the abolition of the Economic Code of Ukraine. The author also identifies the main challenges and obstacles to the development of the national economic system of Ukraine.

The author emphasizes that governmental measures aimed at influencing and adjusting the content, direction and dynamics of the evolution of public relations should include a mandatory preparatory stage within the framework of the functioning of the State mechanism. In general, it is argued that such a preparatory stage should include an analysis of the current state and trends in the development of

social relations, political and legal assessment of social relations, forecasting the consequences of the development of social relations, and formation of an optimal development model, analysis of the resource and instrumental capabilities of the State, formalization of political doctrines in legal acts, and monitoring and adjustment of public policy. The author emphasizes the need to create a concept and strategy, a certain vision of the process of economic recovery in the post-war period, in order to develop measures of legal influence on these relations at the legislative level.

Keywords: *state policy, economic policy, economic and legal policy, economic recovery, martial law, directions of economic policy.*